

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTICS OF CHILDREN'S GIFT IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

У статті розкривається актуальне питання щодо психологічної діагностики дитячої обдарованості в освітньому просторі закладів дошкільної освіти. Нині в сучасній науці немає єдиної розробленої діагностики, яку можна використовувати з конкретною категорією дітей, що й зумовлює актуальність дослідження. Показано, що з метою діагностики дитячої обдарованості використовується цілий спектр методик і методів дослідження. Тому в разі виявлення обдарованих дітей необхідно диференціювати: актуальний рівень розвитку обдарованості, досягнутий на даному віковому етапі; особливості конкретних проявів обдарованості в різних видах діяльності; потенційні можливості дитини до розвитку. Установлено, що обдарованість зазвичай визначається шляхом вивчення сфери її прояву, інтелектуального діапазону (сукупності інтелектуальних можливостей), сфери найвищих досягнень у реалізації здібностей, рівня фізичного розвитку, рівня працездатності, мотиваційного обґрунтування та його відображення в емоційному настрої та вольовій завзятості людини. Тобто діагностика обдарованості насамперед спирається на результати продуктивної діяльності (підсумки конкурсів, змагань, дані психолого-педагогічних обстежень). Проаналізовано різні методи та методики психологічної діагностики, які використовуються в роботі з обдарованими дітьми дошкільного віку для виявлення їхньої обдарованості, а також для її розвитку в умовах закладу дошкільної освіти. Діагностування обдарованості починають із дослідження темпераменту, рис характеру (інтересів, нахилів, здібностей тощо) та здійснюють поетапно: 1) спостереження; 2) виявлення психічного стану, нахилів та інтересів дітей; 3) визначення інтелектуального розвитку шляхом дослідження вербальних здібностей дітей; 4) опитування педагогів і батьків щодо виявлення талановитих дітей.

Ключові слова: обдаровані діти, діагностика, діагностика дитячої обдарованості,

діти дошкільного віку, заклади дошкільної освіти.

The article reveals the topical issue of psychological diagnosis of children's giftedness in the educational space of preschool education institutions. Currently, modern science does not have a single developed diagnosis that can be used with a specific category of children, which determines the relevance of the research. It is shown that in order to diagnose children's giftedness, a whole range of methods and research methods is used. Therefore, when identifying gifted children, it is necessary to differentiate: the actual level of development of giftedness achieved at this age stage; features of specific manifestations of giftedness in various types of activities; the child's potential for development. It has been established that giftedness, as a rule, is determined by studying the sphere of its manifestation, the intellectual range (set of intellectual capabilities), the sphere of the highest achievements in the realization of abilities, the level of physical development, the level of work capacity, motivational justification and its reflection in the emotional mood and willpower of a person. That is, the diagnosis of giftedness is based on the results of productive activities (results of contests, competitions and data of psychological and pedagogical examinations). Various methods and techniques of psychological diagnosis, which are used in work with gifted children of preschool age to identify their giftedness, as well as for its development in the conditions of a preschool education institution, are analyzed. Diagnosis of giftedness begins with the study of temperament, character traits (interests, inclinations, abilities, etc.) and is carried out in stages: 1) observation; 2) detection of children's mental state, inclinations and interests; 3) determination of intellectual development by researching children's verbal abilities; 4) survey of teachers and parents regarding the identification of talented children.

Key words: gifted children, diagnosis, diagnosis of child giftedness, preschool children, preschool education institutions.

УДК 373.2:159.922.76-056.45]:159.9.072 (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.10>

Кравчук Н.П.

к.пед.н.,
доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Дитяча обдарованість традиційно посідає одне із ключових місць серед найбільш цікавих і загадкових явищ природи. Інтерес до проблеми діагностики та розвитку нині дуже високий, що пояснено суспільними потребами в неординарних творчих особистостях, здатних змінювати навколишній світ. Раннє виявлення, навчання та виховання обдарованих дітей – одне з головних завдань удосконалення сучасної системи освіти. У свою чергу, діагностика дитячої обдарованості є невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу.

Актуальність вибраної теми посилює низка суперечностей між потребою суспільства в ініціативних, творчих особистостях і низьким рів-

нем практичної реалізації втілення ідей щодо сприяння розвитку ініціативності в освітньому процесі; між величезним творчим потенціалом дітей і недотриманням вихователями шаблонів виконавської діяльності.

Побудова правильної стратегії роботи з обдарованою дитиною передбачає її всебічне вивчення. Однак, попри всю важливість цього завдання, головна увага дослідників звертається не на комплексне обстеження обдарованої дитини, а на виявлення самого феномену обдарованості. Тому основні функції вихователів і психолога в ЗДО полягають не тільки в констатуванні факту обдарованості, а й у створенні сприятливих умов, добори

змісту та форм організації життя та діяльності дітей, які впливають на збереження та зміцнення їхнього фізичного та психологічного здоров'я, для повноцінного розвитку творчої активності, нахилів, здібностей кожної дитини.

Під час проведення діагностики варто дотримуватись таких принципів виявлення обдарованих дітей, як: комплексний характер оцінювання різних аспектів поведінки та діяльності; тривалість ідентифікації; аналіз дій дитини в тих сферах діяльності, що максимально відповідають її нахилам і здібностям; використання тестів, тренінгових методик і методів діагностики. Окрім того, виявляючи обдарованих дітей, необхідно вивчати такі характеристики: інтелект, креативність, соціальну компетентність, психологічні здібності, характеристики оточення дітей, досягнення та захоплення дітей. Обдаровані діти найчастіше виявляються в таких сферах діяльності: інтелектуальній, творчій, комунікації та лідерстві, у різних видах діяльності та руховій сфері.

Результати досліджень сучасних науковців (О. Антонова, Н. Атаманчук, Н. Гавриш, С. Костю, К. Крутій, О. Кульчицька, Н. Лазарович, Н. Литвинова, В. Моляко, О. Музика, І. Стеценко, Л. Чорна, Т. Яценко й інші) доводять, що жодний метод чи методика діагностики не можуть претендувати на вирішальну роль у визначенні дитячої обдарованості. Під час проведення практичних досліджень потрібно врахувати довготривалість процесу виявлення обдарованих дітей, оскільки він пов'язаний із динамікою розвитку особистості. Не заперечуючи потребу в розробленні сучасних методів дослідження, спрямованих на діагностику дитячої обдарованості, науковці відмічають, що така робота може бути лише першим етапом у комплексному вивченні обдарованої дитини. Високо оцінюємо внесок науковців у вирішення цієї проблеми та вважаємо за необхідне узагальнити наявні в сучасній науковій літературі погляди на окреслене питання, яке й надалі залишається актуальним.

Метою статті є характеристика психологічної діагностики дитячої обдарованості в освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

Проблема виявлення обдарованих дітей пов'язана з тим, що вибір методики роботи з обдарованою дитиною обов'язково передбачає вирішення питання про критерії обдарованості. Залежно від цього створюються спеціальні програми, розробляються конкретні методики діагностики для роботи з обдарованими дітьми, надаються їм підтримка і соціальний захист. Нині існують різні способи виявлення обдарованих дітей, однак є проблема діагностики та розвитку талановитих дітей на всіх етапах навчання, проблема розуміння дітьми своєї обдарованості й особистої відповідальності за творчу самореалізацію.

Дослідниці К. Крутій і О. Фунтікова визначають поняття «діагностика» (< грец. *diagnosis* (*dia* + *gnosis* = роз + пізнання)) як систему технологій, засобів, процедур, методик і методів висвітлення обставин, умов і чинників функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, установлення їхньої ефективності та наслідків у зв'язку із заходами, що передбачаються або здійснюються [3, с. 71], а «психологічну діагностику» розглядають, як «психолого-педагогічне вивчення індивідуальних особливостей особистості дитини з метою з'ясування причин виникнення проблем у розвитку та навчанні; вияву сильних сторін особистості, її резервних можливостей, на які можна спиратися під час корекційної роботи; діагностики змін у психофізичному, сенсорному, особистісно-соціальному розвитку дитини» [3, с. 71].

Отже, зазначимо, що найбільш адекватною формою ідентифікації ознак обдарованості дитини є психолого-педагогічний моніторинг, який повинен відповідати низці вимог, як-от: комплексний характер оцінювання різних сторін поведінки та діяльності дитини; тривалість процесу ідентифікації (аналіз поведінки дитини в тих сферах діяльності, які відповідають її схильностям та інтересам); експертна оцінка продуктів діяльності дітей, з урахуванням зони найближчого розвитку; проведення проблемних занять; використання тренінгових методів; багатократність і багатоетапність обстеження з використанням психодіагностичних процедур; діагностичне обстеження бажано проводити в ситуації реальної життєдіяльності; використання дослідницької діяльності; аналіз реальних досягнень дітей; валідні методи психодіагностики, аналіз продуктів діяльності, спостереження, бесіди, експертні оцінки вихователів і батьків [9].

Психодіагностична робота з дошкільниками включає цілий спектр методик, як-от: створення ситуації вибору; методика «Дерево бажань» (В. Юркевич); методика «Класифікація» (Г. Шуберт, А. Іванова); методика «Четвертий зайвий» (модифікація І. Карабаєвої); методика «Домалюй фігури» (Е. Торренс, модифікація О. Дьяченко); методика «Де чие місце?» (О. Кравцова); спостереження; методики завершення речень (Л. Дерев'яно) для визначення творчих здібностей дошкільнят («Для мене найцікавіше <...>», «Мені подобається <...>», «Я не люблю, коли <...>» тощо) [7]; методики «Творча оригінальність» (за А. Симановським) – для визначення рівня оригінальності мальованих образів (10 аркушів); методика А. Біне – Т. Сімона – вивчення розумового розвитку, варіант Л. Термена – для визначення рівня сформованості інтелектуально-творчого потенціалу (здатність переключати увагу, швидко переходити

від вирішення одних завдань на виконання інших, водночас не припускаючись помилок); методика «Потяг» для діагностики емоційного стану дитини С. Велієвої; індивідуальні завдання в повсякденній роботі – «Придумай казку» – треба скласти нову казку з героями знайомих казок «Ріпка», «Колобок», «Коза-Дерева» тощо. А також треба використати інші персонажі, відповідно змінюються назва казки, герої, сюжетна лінія, мораль і кінцівка; преренесення об'єкта в невизначену обстановку; тест творчого мислення П. Торренса «Закінчи малюнок», у вигляді малювання на вільну тему, оцінка продуктів діяльності дітей, самостійно створених до творів (казок), виявлення таких показників, як оригінальність і унікальність; вправа «Чарівники» – пропонується за допомогою заготовок і різних матеріалів створити щось нове й оригінальне тощо. Для діагностики моторних здібностей використовують такі психомоторні тести: Тест Пурд'є; Тест спритності маніпулювання із дрібними предметами Крауфорда; Тест на основні рухові навички Д. Арнхейма й У. Синклера; Тест на зорово-рухову координацію К. Беррі; Тест спритності пальців О. Коннора, Міннесотській тест швидкості маніпулювання, Тест спритності Стромберга – вимірюється здатність контролювати та регулювати рухи різної амплітуди, координувати роботу рук, очей, відтворювати геометричні малюнки, конструювання тощо.

Відзначимо найбільш відомі в міжнародній практиці індивідуальні інтелектуальні тести, серед яких: Шкала інтелекту Станфорд – Біне, розроблена Л. Терменом і М. Мерріл; Векслерівська шкала інтелекту – включає як вербальні, так і невербальні субтести (вербальну шкалу та шкалу дії); Інтелектуальний тест Слоссона, призначений для вимірювання інтелекту дітей і дорослих, дає одну узагальнену оцінку інтелектуального розвитку на основі даних про словниковий запас, вербальні та математичні думки та пам'ять; Кауфманівська оцінна батарея тестів (оцінка розумових процесів і досягнень); Шкала дитячих здібностей Маккарті (узагальнена оцінка (загальний когнітивний індекс) і п'ять субоцінок (для вербальних, перцептивних, обчислювальних і моторних здібностей, а також пам'яті)). До групових тестів дослідження інтелекту належать: Тест когнітивних умінь (дає одну узагальнену оцінку (індекс когнітивних умінь) і чотири субоцінки: послідовність, аналогії, пам'ять і вербальне мислення); «Незалежний від культури» інтелектуальний тест Кеттелла – може бути використаний як загальний тест для виявлення здібностей людей із культурними обмеженнями; Тест когнітивних здібностей (Р. Торндайк і Е. Хаген) – дає три оцінки (вербальна, невербальна та кількісна).

Тестова методика виявлення обдарованості, розроблена співробітниками Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України (В. Моляко, О. Кульчицькою, Н. Литвиною, Л. Чорною), за основу якої взято методику Векслера (Векслер-тест) [1, с. 35–59], включає набір субтестів, адекватних дошкільному вікові. Оцінка виконання субтестів проводилася за такими показниками, як: швидкість – кількість відповідей; гнучкість – ступінь різноманітності відповідей; оригінальність; ступінь деталізації відповідей; легкість виконання дітьми запропонованих завдань.

Окрім того, у закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) створюються банки даних обдарованих дітей із різними видами обдарованості, як-от: психомоторна (швидкість, точність і спритність рухів, кінестетико-моторна та зорово-моторна координація тощо), інтелектуальна (високий показник коефіцієнта інтелекту IQ), творча, академічна (успішність навчання), соціальна (успішність у спілкуванні) та духовна (високі моральні якості, альтруїзм) обдарованість. Із цією метою проводиться попередня робота: анкетування та бесіди з батьками та вихователями; спостереження за дитиною у групі. Здійснюється перехід від методів «діагностики відбору» до методів «діагностики розвитку», тобто йдеться про поєднання діагностичних процедур, психокорекційних і розвивальних методів в умовах групових занять із дітьми та виявлення конкретних психологічних перешкод.

З метою оцінки соціальної компетентності обдарованих дітей використовуються *тести оцінки соціального розвитку* для визначення навичок спілкування, умінь налагоджувати контакти; *методика вивчення особистісних характеристик*, включає вивчення блоків показників-факторів: стурбованість під час тестування, загальну стурбованість, стабільність якості мислення, академічну самооцінку, контроль мотивації, потребу у знаннях, побоюванню щодо невдач; *методика вивчення оточення*: заохочення в сім'ї, освітній рівень батьків, міське (сільське) проживання, атмосфера у групі, визначальні події в житті, досвід щодо успіху, невдач; відсутність стресу, критики, оцінок; *життєві спостереження близьких людей* [8].

Підтвердження цього знаходимо в дослідженні Л. Дерев'янка, яка рекомендує «під час спостережень звертати увагу на: вид діяльності, який найцікавіший дитині; особливості поведінки до початку роботи (підвищений інтерес, захоплення, радість) і під час її проведення; стабільність, інтенсивність певної діяльності; прагнення до самостійності в розв'язанні проблемних ситуацій, у подоланні труднощів і невдач; підвищену наполегливість у досягненні результату; неординар-

ність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань; швидке опанування нових прийомів роботи; прагнення використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму; повернення до розпочатої діяльності після відпочинку» [7, с. 52–53].

Погоджуємось із думкою дослідниці Н. Атаманчук, що «до суттєвих факторів, які можуть призвести до помилкового діагностичного висновку, належать такі: вік дітей, чим менший вік дітей, тим частіше вони проявляють сором'язливість, страх перед незнайомими дорослими, легко відволікаються від виконання тестових завдань; у маленької дитини взагалі може бути відсутнім бажання добре виконати тестове завдання, або вона може сама доповнити інструкцію експериментатора; тривожність дітей; на дітей впливають особистісні особливості експериментатора: його вік, зовнішність, поведінка під час тестування, а також численні ситуативні чинники; особливості приміщень, у яких проходить обстеження, присутність інших людей, намагання батьків підготувати дитину до тестування, минулий досвід спілкування з експериментатором; велике значення має те ставлення до проблеми обдарованих дітей, їх виявлення та навчання, яке складається в суспільстві та відображається в засобах масової інформації; рівень розвитку здібностей не є фіксованим і змінюється як спонтанно, так і в результаті активних цілеспрямованих впливів» [1, с. 86].

З метою уникнення одномоментного висновку під час використання психодіагностичних методик необхідно *понижити вірогідність помилки, адже неправомірно здійснювати ідентифікацію обдарованої дитини на основі єдиної оцінки під час інтерпретації результатів тестування*. Так, високі або низькі показники обдарованості не свідчать про наявність або відсутність творчих здібностей дитини, оскільки вони можуть бути прихованими [4].

Сучасний рівень діагностики виключає методи виявлення «прихованої» обдарованості, як-от: попереднє обстеження дітей, а потім безперервне спостереження за їхніми успіхами протягом деякого часу (Рензуллі, Рейс і Сміт – принцип «турнікета»). Важливо зняти психологічні перешкоди, що заважають прояву та розвитку обдарованості, із цією метою можна використовувати різні групові методи психологічної допомоги: методи групової психокорекції та психотерапії, психологічні тренінги (наприклад, розвиток креативності й інтелектуального лідерства; розвиток нешаблонного мислення, інтуїції, підвищення значущості творчості тощо) [2].

Окрім цього, потрібно використовувати психометричні тести в роботі для опису індивідуальної своєрідності психічної діяльності, емоційних станів, особових якостей; відстежу-

вання динаміки конкретних показників психічного розвитку обдарованої дитини.

У сучасних дослідженнях зосереджено увагу на «комплексній оцінці обдарованості, яка відповідала б таким вимогам, як: комплексний характер оцінювання різних сторін діяльності дитини; тривалість процесу ідентифікації; аналіз поведінки дитини в тих сферах діяльності, які максимально відповідають її інтересам; оцінка продуктів діяльності дітей (малюнків, поробок тощо); психодіагностичне обстеження в повсякденному житті дітей» [5].

В оцінюванні результатів дослідження враховуються такі показники діяльності обдарованих дітей дошкільного віку: якість виконання завдання, нестандартність відповідей і оригінальність виконання творчих завдань, оригінальність думок, інтерес дітей до нового, багатоваріативні способи вирішення завдань, використання цікавих фактів, технічних і наукових ідей, рівень самостійності дітей; наявність таких особистісних якостей дитини, як емоційне світосприйняття та відчуття краси, характер ставлення до різних видів творчої діяльності; тривалість інтересу до завдання; розвиток мисленнєвої діяльності, критичного мислення; уміння опрацьовувати та приймати необхідну інформацію, удосконалення логічних операцій; виконавчу майстерність, розвиток творчого художнього мовлення тощо.

Цінним для нашого дослідження є використання методів «Програми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку «Природа – джерело обдарованості»», розробленої Н. Лазарович. Зокрема, для розвитку інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку дослідниця радить використовувати продуктивні методи: спостереження, знаходження зв'язків і закономірностей у природі, аналіз і синтез предметів і явищ природи, методи конкретних ситуацій, інциденту, занурення, відкриттів; методи активізації пошуку: метод фокальних об'єктів, мозковий штурм, синектику; усний лабіринт; асоціацій; пошуку причин і наслідків подій; створення дитиною власних дослідницьких проектів. З метою організації навчальної діяльності проводяться такі форми роботи: експрес-дослідження, а також взаємне спілкування шляхом взаємного навчання в іграх: «Фантазії» та «Чарівні перетворення» [6, с. 175–202].

Дослідницька робота з обдарованими дітьми охоплює різні методи дослідження та здійснюється в таких напрямках: відбір змісту програмних завдань, що стимулює розвиток творчого потенціалу дітей; розроблення системи занять; дидактичних ігор; створення розвивального середовища у групах ЗДО; участь дітей у різних видах діяльності (зображувальна, конструктивна, ігрова, художн-

ньо-мовленнєва, театралізована); забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя, психолога та дітей під час організації творчої діяльності; спільна робота ЗДО із сім'єю. Усі методи та форми діяльності використовуються як самостійні (коли проводиться індивідуальна робота), робота в малих групах (у вигляді індивідуальних завдань під час гурткової роботи), а також під час проведення занять (комплексних, комбінованих, нетрадиційних, інтегрованих), у повсякденному житті дітей (під час прогулянок, екскурсій), проводяться і фронтально – з усіма дітьми групи.

Для реалізації завдань діагностики організовуються творчі гуртки «Дослідники-чомустики», «Вундеркінд», «Усезнайко» тощо. Основними напрямками гурткової роботи є: об'єднання дітей у групи за інтересами. Як-от: художньо-естетичний напрям; театралізована діяльність; дослідницька діяльність; гра в шашки; метод сендплей (пісочної гри); метод проєктів; складання конструкторів LEGO тощо. Кожен запропонований напрям сприяє активному спілкуванню дошкільників, формуванню комунікативних навичок, умінню висловлювати свою думку, бажання, наміри, прохання тощо.

Під час проведення діагностики в ЗДО реалізуються такі підходи: *особистісно зорієнтований підхід* – передбачає використання різних засобів, методів і методик навчання: короткі бесіди та розповіді; вправи й ігри, спрямовані на корекцію та розвиток уваги, пам'яті, мислення, сенсомоторних процесів, пізнавальної активності, етичні бесіди; рольове програвання ситуацій; психомоторні вправи тощо. Основне завдання – допомогти дитині пізнати себе, свої слабкі та сильні сторони, щоб сформувати себе як сильно, гармонійно розвинену особистість; *компетентнісний підхід* – забезпечує поєднання знань, умінь і особистого досвіду, мотивів, ціннісних орієнтацій дітей і здатності вміннями практично розв'язувати реальні життєві проблеми та ситуації різної складності, які постають перед ними, та застосовувати їх у повсякденному житті; *діяльнісний підхід* – пов'язаний із формуванням здатності особистості використовувати здобуті знання на практиці, умінням вибирати, програмувати й оцінювати різні види та способи творчої діяльності, які відповідають її природі та задовольняють потребу в саморозвитку, забезпечують успішну адаптацію в соціумі. Тому варто спрямувати зусилля щодо усвідомленого сприйняття дитиною необхідних

знань про навколишню дійсність, надати можливість прожити їх та інтегрувати через будь-яку форму творчої діяльності, щоб вони стали частиною їх самих. Це дасть змогу розкрити шлях до самовдосконалення.

Висновки із проведеного дослідження. У підсумку можна наголосити, що процедури виявлення обдарованих дітей в освітньому просторі ЗДО мають бути екологічно валідними з погляду специфіки дитячої обдарованості та своєрідності ознак обдарованої дитини. Інакше кажучи, проблема діагностики обдарованих дітей має розглядатися як проблема створення умов для інтелектуального й особистісного зростання дітей у ЗДО, щоб виявити якомога більше дітей з ознаками обдарованості та забезпечити їм сприятливі умови для вдосконалення властивих їм видів обдарованості, з наданням дітям психологічної допомоги та підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманчук Н. Особливості діагностики обдарованості дітей. *Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітніх галузей)* : збірник наукових праць. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. С. 82–87.
2. Буров О. Оцінювання обдарованості: проблеми кількісної міри. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : збірник наукових праць. Київ : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. Вип. 2. С. 5–9.
3. Дошкільна освіта : словник-довідник: понад 1 000 термінів, понять та назв / упор. К. Крутій, О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» Лтд., 2010. 324 с.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. Моляко, О. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.
5. Костю С. Робота з обдарованими дітьми : навчально-методичний посібник для студентів денної/заочної форми навчання напряму підготовки «Практична психологія». Мукачево : МДУ, 2017. 81 с.
6. Лазарович Н. Обдарованість у дошкільному віці : навчально-методичний посібник. Берегово : ВНПЗ «Галицька академія», 2009. 220 с.
7. Обдаровані діти: Діагностика та супровід / упоряд. Т. Червонна. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
8. Психодіагностичні методики виявлення обдарованості дітей. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1504-psihodagnostichn-metodiki-viyavlennya-obdaranost-dtey> (дата звернення: 27.03.2023).
9. Яценко Т. Психологічна діагностика обдарованих дошкільників. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i8/27.pdf> (дата звернення: 25.03.2023).